

УДК 159.99

Корнієнко О.

аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
м. Київ, вул. Володимирська, 64/13
e-mail: kornischonka@mail.ru

**ПІЛОТАЖНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СИБЛІНГОВОГО
СИМПТОМОКОМПЛЕКСУ ЯК ЧИННИКА НЕВРОТИЧНИХ РОЗЛАДІВ
ОСОБИСТОСТІ**

У статті проаналізовано результати пілотажного дослідження сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних розладів особистості. Розглянуто основні методологічні проблеми та перспективи дослідження даного конструкту.

Ключові слова: сиблінговий симптомокомплекс, невротичні розлади, сиблінгова позиція, сімейна констеляція.

Сиблінгова взаємодія може стати тією ситуацією індивідуального розвитку людини, яка стане для неї психотравмуючою, а внутрішня структура особистості — конфліктною. В сучасній психологічній літературі не достатньо вивченим залишається питання щодо впливу рис особистості, обумовлених сиблінговою позицією, на виникнення невротичних станів.

Мета статті: проаналізувати результати пілотажного дослідження сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних розладів особистості.

Найбільш цілісним для визначення етіопатогенезу невротичних розладів є поліфакторний підхід, заснований на оцінці ролі біологічних (спадковість, конституція, вагітність та пологи), психологічних (преморбідні особливості особистості, психічні травми дитячого віку, психотравмуючі ситуації) та соціальних (сім'я, освіта, професія, умови виховання) факторів. Наголошується на єдності зовнішніх та внутрішніх чинників (психічної травми та преморбідних психологічних особливостей особистості) у формуванні невротичного розладу, єдності етіології як зовнішнього чинника та патогенезу як психологічного механізму розгортання зовнішнього чинника на основі особистісної предиспозиції [3].

Внаслідок взаємодії зовнішніх та внутрішніх факторів виникає інтрапсихічний невротичний конфлікт, який при слабкості захисних механізмів, високому рівні психологічної напруги призводить до виникнення невротичної симптоматики. Невротична симптоматика сприяє розщепленню психічних підструктур: за К. Г. Юнгом, відбувається дисоціація психічного; Его стає фрагментованим (О. Нюнберг); симптомокомплекси особистісних властивостей стають більш автономними та втрачають багатозначні зв'язки (В. С. Мерлін) [1; 2; 4].

В залежності від того, яку сиблінгову позицію займає індивід, в нього формується особливий тип симптомокомплексу особистісних властивос-

тей, які є результатом сиблінгових відносин. Невротична реакція виникає лише тоді, коли ці симптомокомплекси створюють значну напругу, стають ригідними і не можуть адаптуватись до умов навколишнього середовища.

Результати досліджень свідчать про те, що не представлено цілісної моделі впливу сиблінгової позиції на особистість. Відповідно, виникає необхідність розгляду феномена сиблінгових позицій як своєрідного симптомокомплексу.

Для вивчення структури сиблінгового симптомокомплексу як низки особистісних властивостей, зумовлених особливостями сиблінгової позиції (віку, статі досліджуваного, статі його сиблінга), використано такі особистісні опитувальники: Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі, Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник Р. Кетела; Фрайбурзький особистісний опитувальник. Дані методики є апробованим і валідним інструментарієм вивчення особистості.

Для визначення рівня невротизації і типу невротичних станів було використано методики: Клінічний опитувальник для виявлення та оцінки невротичних станів К. К. Яхіна та Д. М. Менделевича; Шкала для експресдіагностики рівня невротизації.

Завдання даного дослідження такі:

1. Виявити вплив сиблінгових позицій на рівень невротизації та синдроми невротичних станів особистості.
2. Визначити комплекс особистісних характеристик, на які впливають сиблінгові позиції.
3. Визначити ті особистісні характеристики сиблінгового симптомокомплексу, які впливають на рівень невротизації та синдроми невротичних станів.

Вибірка досліджуваних складалась з жінок та чоловіків віком від 18 до 50 років. Загальна кількість осіб у вибірці становила 150 людей: з них — 75 чоловіків та 75 жінок.

Таким чином, утворено наступні 8 груп досліджуваних, в залежності від їх сиблінгової позиції (відповідно до порядку народження та статі дитини; з одним сиблінгом): молодший брат сестри, молодший брат брата, старший брат сестри, старший брат брата, молодша сестра сестри, молодша сестра брата, старша сестра сестри, старша сестра брата. Також ми виокремили 2 групи чоловіків та жінок, які не мали сиблінгів.

За допомогою дисперсійного аналізу та критерія Фішера виявлено значущий (на рівні $p > 0,05$) вплив сиблінгових позицій на вираженість невротичних синдромів (див. табл.1).

Аналізуючи особистісні характеристики сиблінгового симптомокомплексу, що впливають на зміну рівня невротичних розладів, можна побачити в структурі кожного симптомокомплексу ті психологічні особливості, які підвищують вираженість невротичних синдромів, та ті, які його знижують, а отже — компенсують.

Так, високий рівень авторитарності, альтруїзму і невпевненості в собі у молодших сестер сестер призводить до підвищення показників тривожної симптоматики та невротичної депресії. Компенсація відбувається за рахунок такої риси, як високий самоконтроль. У молодших сестер сестер

невпевненість у собі і альтруїзм підвищують рівень істеричного типу реагування, а також підвищення рівня obsесивно-фобічних розладів. Компенсаторних рис не виявлено.

Таблиця 1

Вплив сиблінгових позицій на вираженість невротичних станів

Невротичні синдроми	F	Знч.
Невротична тривога	3,845	0,000
Невротична депресія	3,306	0,001
Астенія	2,966	0,003
Істеричний тип реагування	5,362	0,000
Obsесивно-фобічні порушення	5,856	0,000
Вегетативні порушення	8,584	0,000
Рівень невротизації	11,311	0,000

Високий рівень невпевненості в собі у старших братів сестер сприяє підвищенню рівня тривоги, підвищує рівень obsесивно-фобічних порушень і невротичної депресії. Компенсація відбувається за рахунок особистісної риси — альтруїзму. Невизначений рівень істеричного типу реагування може побачити у старших братів сестер за рахунок високого рівня підозрливості. Компенсація можлива за рахунок низького рівня альтруїзму і високого рівня самоконтролю.

Високий рівень товариськості, догматичності, невпевненості в собі у старших сестер братів сприяє підвищенню рівня тривоги. Компенсація відбувається за рахунок абстрактного мислення і лідерства. Високий рівень товариськості і невпевненості в собі сприяє підвищенню рівня невротичної депресії. Компенсація відбувається за допомогою лідерства. У старших сестер братів спостерігаються високий рівень підозрливості, невпевненості в собі, товариськості, підвищуючи при цьому рівень астенії. Компенсація відбувається за рахунок низького рівня врівноваженості. В даному симптомокомплексі також спостерігається високий рівень товариськості, субординації, невпевненості в собі, що сприяє підвищенню рівня показників obsесивно — фобічних розладів і виникненню вегетативних розладів. Підвищений рівень істеричного типу реагування викликаний у старших сестер братів низьким рівнем врівноваженості, високим рівнем довірливості, низьким рівнем абстрактного мислення, високим рівнем товариськості. Такий рівень невротичного синдрому може компенсуватися за допомогою лояльності.

У молодших братів братів низький рівень самооцінки і агресивності сприяє підвищенню рівня невротичної депресії. Компенсація може відбуватися за рахунок егоїстичності або залежності.

Високий рівень авторитарності і лояльності у єдиних синів підвищує рівень синдрому невротичної депресії. Компенсація відбувається за рахунок сором'язливості і чутливості.

У молодших сестер братів спостерігається високий рівень невпевненості в собі, що призводить до невизначеного рівня синдрому істеричного типу реагування. Компенсація відбувається за допомогою залежності і абстрактного мислення.

Високий рівень підозрілості у старших сестер сестер обумовлює підвищення обсесивно-фобічних порушень. Компенсація відбувається за рахунок залежності, самодостатності, егоїстичності.

Аналізуючи результати пілотажного дослідження, можемо зробити висновок про те, що сиблінгові позиції мають значний вплив на вираженість невротичних синдромів особистості. Разом із цим кожна сиблінгова позиція зумовлює низку психологічних властивостей, які в різних конфігураціях визначають певний тип невротичних синдромів.

Таким чином, можна уточнити гіпотезу нашого дослідження: структурні особливості сиблінгового симптомокомплексу є чинником різних невротичних синдромів особистості.

Зважаючи на те, що завданням емпіричного дослідження є встановлення комплексу соціально-психологічних, особистісних та психодинамічних властивостей, на які впливають системні особливості сиблінгової позиції, виникає необхідність вирішення низки теоретико-методологічних проблем. Серед них:

1. Більшість науковців визнає необхідність вивчення сиблінгових відносин як системного явища, проте через велику кількість інтеркореляцій важко виокремити структурні елементи феномена [5]. У зв'язку із цим нами було концептуалізовано поняття «сиблінговий симптомокомплекс».

2. Зважаючи на те, що структурними елементами сиблінгового симптомокомплексу є особистісні властивості, доцільно з'ясувати теоретико-методологічний підхід до їх вивчення. Зокрема, проблема зв'язків між властивостями індивідуальності є найбільш розробленою в роботах В. С. Мерліна. В. С. Мерлін виокремлює такі властивості інтегральної індивідуальності: біохімічні, соматотипові, нейродинамічні, психодинамічні, особистісні та соціально-психологічні. [2, с. 40–80]. Структура особистості, за В. С. Мерліним, являє собою багаторівневу систему взаємних зв'язків властивостей особистості, завдяки яким утворюються так звані симптомокомплекси. [2, С. 18]. Зважаючи на те, що симптомокомплексів існує стільки, скільки існує типів особистісних відносин, можна припустити, що існує специфічний сиблінговий симптомокомплекс, який характеризує сферу відносин братів та сестер і виявляється у стійких особистісних властивостях. Тому сиблінговий симптомокомплекс як структурний елемент особистості розглядається не лише в аспекті особистісних властивостей, але й тих зовнішніх умов, які ці особливості формують.

3. Розглядаючи особистість як ієрархічне, інтегральне утворення, виникають труднощі співвіднесення особистісних властивостей та різних рівнів функціонування особистості. В. С. Мерлін вважає, що вивчення індивідуальності може бути інтегральним вже тоді, коли об'єктом стають не усі, а лише деякі властивості двох-трьох її ієрархічних рівнів [2]. Тому методологічним завданням нашого дослідження є виокремлення системи взаємопов'язаних чинників, які б найбільш цілісно та інтегровано відображали сутність сиблінгового симптомокомплексу. Наше дослідження має на меті охопити не всю «горизонталь» певного ієрархічного рівня інтегральної індивідуальності, а всю «вертикаль» з окремими показниками кожного ієрархічного рівня.

4. Зважаючи на методологічну необхідність контролю побічних та супутніх змінних, ми визначили такі критерії виключення досліджуваних з вибірки: менше двох дітей або більше двох дітей у сім'ї, близнюки; лише один спільний батько або мати; всиновлені діти; сиблінги з різницею у віці більше 10 років та близнюки; розлучені батьки на момент проживання сиблінгів разом; окреме проживання сиблінгів до періоду одруження або вступу до вищого навчального закладу одного з них; досліджувані, які мали втрату сиблінга до 18 років.

5. У. Тоумен зазначав, що сиблінгова позиція батьків може справляти значний вплив на формування психологічних особливостей дітей, пов'язаних з їхньою сиблінговою позицією [7]. Щоб перевірити дану гіпотезу, ми розділили вибірку досліджуваних за цією ознакою (діти старших чи молодших батьків, які мають братів або сестер) та проаналізуємо, чи існують статистичні відмінності між підгрупами досліджуваних.

6. З метою контролю побічної змінної «сімейний стан досліджуваного» (адже створення власної сім'ї може компенсувати патерни поведінки, сформовані у батьківській сімейній системі), ми розділили вибірку на одружених та неодружених досліджуваних та перевіримо наявність статистичних відмінностей між ними у показниках сиблінгового симптомокомплексу.

7. Необхідно враховувати вікові етапи розвитку особистості при визначенні елементів сиблінгового симптомокомплексу. Ми розділили дорослу вибірку за віковим критерієм (використовуючи вікову періодизацію життя В. Ф. Моргуна та Н. Ю. Ткачової): юнацький вік, молодість (18–30 років), середній вік (30–40 років), зрілість (40–55), старість (понад 56 років). Надалі порівнюємо симптомокомплекси різних сиблінгових позицій за даним критерієм.

8. Контрольною вибіркою для перевірки гіпотези про те, що сиблінговий симптомокомплекс є специфічним утворенням саме тих осіб, які мають сиблінгів стануть спільні діти.

9. Менш продуктивними є самозвіти, на відміну від перехресного та порівняльного оцінювання, коли батьки або сиблінги оцінюють одне одного або порівнюють себе з сиблінгом [5]. Таким чином, існує необхідність використовувати опитувальники, в яких досліджуваний зміг би оцінити себе, порівнюючи з братом чи сестрою. Так, методика Т. Лірі дає можливість оцінити себе з позицій «Актуальне Я», «Ідеальне Я», а також із запропонованої нами — «Я — як брат/сестра».

10. Розроблені чи адаптовані вітчизняні методики з вивчення сиблінгових відносин відсутні. Зважаючи на це, поставлено завдання адаптувати Братсько-сестринський опитувальник (The Brother-Sister Questionnaire; S. A. Graham-Bermann, S. E. Culter), що виявляє нормативні та дисфункціональні сиблінгові відносини. Індикаторами таких відносин є рівень емпатії, підтримання меж, подібності та примусу.

Отже, пілотажне дослідження дозволило розширити теоретико-методологічні засади дослідження сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних розладів особистості: уточнено основну гіпотезу дослідження; описані теоретичні особливості концепту сиблінгового симп-

томокомплексу; визначено критерії включення у вибірку досліджуваних; зазначено необхідність адаптації психодіагностичної методики з метою вивчення особливостей сиблінгових відносин; виявлені супутні та побічні зміни з метою їх контролю в подальшому емпіричному дослідженні.

Подальшими завданнями нашого дослідження є доповнення концептуальної, операціональної, математичної моделі сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних розладів особистості та розробка її цілісної інтерпретаційної схеми.

Список використаних джерел та літератури

1. Нюнберг Г. Принципы психоанализа и их применение к лечению неврозов [Текст] / Г. Нюнберг. — М. : Институт общегуманитарных исследований, 1999. — 362 с.
2. Психология индивидуальности [Текст]: избранные психологические труды / В. С. Мерлин, [под ред. Е. А. Климова]. — М. : Институт практической психологии, 1996. — 446 с.
3. Справочник по психиатрии / под ред. А. В. Снежневского. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Медицина, 1985. — 416 с.
4. Юнг К.Г. Психологические типы. — Санкт-Петербург : Азбука, 1996. — 736 с.
5. Hyun-ah Kang The Nature of Adult Sibling Relationship: Literature Review. — Illinois: Children and family research center, 2002. — 12 p.
6. Frank J. Sulloway, Birth Order, Sibling Competition, and Human Behavior // Conceptual Challenges in Evolutionary Psychology: Innovative Research Strategies. — Dordrecht and Boston: Kluwer Academic Publishers, 2001. — P. 39-83.
7. Walter Toman Family constellation: its effects on personality and social behavior. — Springer Pub. Co., 1976. — 333 p.

References

1. Njunberg G. Principy psihoanaliza i ih primenenie k lecheniju nevrozov. — Moscow: Institut obshhehumanitarnyh issledovanij, 1999, 362 p.
2. Psihologija individual'nosti: izbrannye psihologicheskie trudy. Merlin V. S. [pod red. E. A. Klimova]. Moscow: Institut prakticheskoy psihologii, 1996, 446 p.
3. Spravochnik po psihiatrii. Pod red. A. V. Snezhnevskogo. — 2-e izd., pererab. i dop. — Moscow: Medicina, 1985. — 416 p.
4. Jung K.G. Psihologicheskie tipy. Sankt — Peterburg: Azbuka, 1996, 736 p.
5. Hyun-ah Kang The Nature of Adult Sibling Relationship: Literature Review. — Illinois: Children and family research center, 2002. — 12 p. (190)
6. Sulloway Frank J., Birth Order, Sibling Competition, and Human Behavior // Conceptual Challenges in Evolutionary Psychology: Innovative Research Strategies. — Dordrecht and Boston: Kluwer Academic Publishers, 2001. — pp. 39-83. (145)
7. Toman Walter Family constellation: its effects on personality and social behavior. — Springer Pub. Co., 1976 — 333 p.

Корниенко О.

аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, г. Київ, ул. Владимирская, 64/13

ПИЛОТАЖНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СИБЛИНГОВОГО СИМПТОМОКОМПЛЕКСА КАК ФАКТОРА НЕВРОТИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ ЛИЧНОСТИ

Резюме

В статье проанализированы результаты пилотажного исследования сиблингового симптомокомплекса как фактора невротических расстройств личности. Рассмотрены основные методологические проблемы и перспективы исследования данного конструкта.

Ключевые слова: сиблинговый симптомокомплекс, невротические расстройства, сиблинговая позиция, семейная констелляция.

Kornienko Olga

Kyiv Shevchenko national university

THE PILOT STUDY OF THE SIBLING SYMPTOM COMPLEX AS A FACTOR OF NEUROTIC DISORDERS

Abstract

In modern psychological literature there is not enough information about the impact of personality traits caused by siblings position on the neurotic states. In this regard, there is need for scientific justification for this effect.

The purpose of the article to analyze the results of the pilot study of the sibling symptom group as a factor of neurotic disorders.

The type of siblingposition forms a special complex of personality traits — sibling symptom complex. Neurotic states occurs when these subindividual system of personality traits is rigid and can not adapt to the environment.

The pilot test shows the significant effect of sibling positions on the level of neurotic states.

The author gives description of different structures of sibling symptom complex, which predispose different neurotic states. The highest level of hysterical type of response and vegetative disorders have the oldest sisters of brothers and the highest level of the neurotic depression have the oldest brothers of sisters.

Special focus is made on the structure of individual traits that increase the level of neurotic states and compensate them. Among the personal characteristics that contribute to the level of neurotic syndromes — low self-esteem, suspicion, low aggression, altruism, authoritarianism. Among the characteristics that compensate, reduce neurotic symptoms — high normative behavior (morality), selfishness, abstract thinking, leadership, a high level of self-control.

The article provides some solutions about the improvement of methodological foundations of the study: 1) to research the vertical — horizontal links between the individual traits, 2) to form the sample with the criteria of inclusion — exclusion of subjects, 3) to check the influence of parent*s sibling positions, age period and marital status of subjects on sibling symptom complex, 4) to adapt the English version of The Brother-Sister Questionnaire (S. A. Graham-Bermann, S. E. Culter).

Key words: sibling symptom complex, family constellation, neurotic disorder, sibling's position.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2014